

ELŐSZÓ

A délvidéki magyarság történeti kronológiájának összeállítására tettem kísérletet, annak reményében, hogy honi történetírásunkat makacsul szendergő, félálomszerű állapotából fölriasszam. Mert bárhová is forduljunk, bárhogyan is hanyjuk-vessük, itthoni tájainkon – a Bácskában és a Bánátban, de jószerevével a Drávaszögben sem – nem született újjá és nem újult meg a történelmi múltunk iránti érdeklődés. Legalábbis azokon a fórumokon nem, ahol a történetírás műhelyeit reméljük. Ez annál is inkább különös, mert a helyi feltáró munkát, a források föltárásának kézi munkálatait a helytörténeti kutatások lelkiismeretesen elvégezték. Könyvtárnnyira nőtt immár a falu-, a város- és a tájtörténeti monográfiák sora, művelődéstörténetünk irodalmának jelentősebb fejezeteit is haszonnal forgathatja az érdeklődő, az összefoglaló történeti munkáknak azonban változatlanul híre-hamva nincs. Könnyű lenne leírni és megnevezni a hiányt és a hiány lényegét, ha az önbecsülésben jelesebb vidékek teljesítményeivel vetnénk össze a közösségünk múltja feltárásának halovány eredményeit, az adottságok függvényében azonban feltétlenül megtevesztő lenne az Erdéllyel és a Felvidékkel vonandó párhuzam. Ott ugyanis már létrehozták a történeti kutatások műhelyeit, ott már módszeresen oktatják a történelmet, és hivatássá nőtt a historiográfia művelése. Ugyanakkor nem kerülhető meg a párhuzam a Lendva-vidéki magyarság történelemismereti igényességével, ahol már olyan alapvető művek is megszülettek, mint az első és a második világháború története, az 1920 utáni agrárreform pusztításának részletes föltárása, és az irodalomtörténeti monográfia után az iskola-, a könyv-, a könyvtár- és a sajtótörténet is példamutató módon monografikus otthonára lelt. „Kellott ehhez a meghalás rémülete is” – mondják a Muravidék tevékeny kutatói. A kétségbeesés, hogy a muravidéki magyarság maroknyi közössége a történelem viharaiiban bármikor eltűnhet. S lám, a Muravidéken a közösségének sorsáért aggódó értelmiség mára már kinőtte az elszakítottság okozta sorvadást.

Vajon a Duna és a Tisza folyásának alsó vidékein mi hiányzik ahhoz, hogy a közösség múltismereti igénye végre megteremtse a történetírás tudományos műhelyét (műhelyeit) is? Kevés volt a rémület? Bizony nem! A Bácska és a Bánság helytörténetének kutatása akkor teremtette meg legszebb gyümölcsseit – az 1990-es években –, amikor ezen a vidéken a legveszélyesebb volt magyar értékekre, magyar történetekre hivatkozni. Az elszánásban tehát nem volt, és ma sincs hiány, mindemellett a közéletet meghatározó politikának kellene megtennie a döntő lépéseket. Mára már mindenképpen eljött a délvidéki magyarság hiteles XX. századi története föltárásának és monografikus földolgozásának az ideje. Ma már ugyanis nem elegendő az, amire hivatkozhatunk, nem elegendő az eddig elvégzett munka. És már nem elegendők – mert nem hitelesek – azok a monográfiák sem, amelyek évtizedekkel ezelőtt, egészen más körülmények és feltételek mellett, idegen elvárások kényszerei nyomán születtek. Ma már azt szeretnénk tudni, hogy valójában mi is történt a délvidéki magyarsággal a XX. században. És ha erre a kérdésre keressük a választ, akkor az eddigi gyakorlathoz képest fordított utat kell bejárni: nem a boldognak hitt néphez kell történeteket gyártani, hanem a magyarságunk jelenlegi elesettségének okait kell megkeresni az elmúlt korok történeteiben. S ha nehéz is, ha kényszeredett is a számvetés, mégiscsak a bácskai és a bánsági magyarságunk közösségi szervezetlenségének, szociális kiszolgáltatottságának, egzisztenciális bizonytalanságának, meg-megismétlődő menekülési kényszereinek, a vagyontalanságnak, az emberi erőforrások, az anyagi és szellemi tartalékok hiányának okairól, kialakulásuk és elmélyülésük történeteiről kell szólnia az írásnak. Mindezekhez pedig

nélkülözhetetlen a forráskutatások elvégzése, a bibliográfiák, a kronológiák és a hivatkozható előtörténeti munkák föltárása.

E mostani, az 1918–1945 közötti kor eseményeinek időrendi áttekintése, a trianoni döntés után a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz csatolt Délvidék magyarságának történetét igyekeznek – a forrásokra hivatkozva – a folyamatok természetes rendjében bemutatni. Jelzem: az első világháború utáni történések, a magyarságunk sorsa alakulásának tekintetében messze túlnőttek a mai Vajdaság dimenzióin. A területi viták, a baranyai-pécsi események, a Muraköz és a Muravidék hovatarozásának összetett kérdése térben éppúgy szélesebb kitekintést követel magának, mint a szerb–horvát (és olasz) alkun belül Fiume elérhetőségének igénye vagy a Bánság fölött kiterelbelyesedett szerb–román viszályok mindvégig feloldhatatlan feszültsége. S hogy a felgyülemlett gondokra az egymással államszövetségben élő vagy a határokkal szigorúan elválasztott népek és nemzetek – magyarok, szerbek, horvátok, szlovének, németek, románok és olaszok – nem találták meg a mindenkit kielégítő megoldást, azt bizonyítják az 1940 utáni tragikus események is. A hatalmi önkény, az elnyomás és a kiszolgáltatottság elkeseredettséget, forrongó indulatokat, kegyetlen elhatározásokat termelt ki a nemzetekből, amelyeknek későbbi elszenvedője és áldozata a munkáját végző kisember mellett éppen maga a nemzeti közösség volt.

A történések időrendjének ismeretében a történelmi események néhány sajátos jelensége azonnal kidomborodik. Az első, és talán a legfontosabb, hogy a Magyarországtól elszakított területeken a közös történelmi múlthoz képest egészen új alapokon kellett *közösséggé szervezni* a néptömegeket. Ahol erőteljesebb volt a nemzeti hagyományok értékteremtő rendje – Erdélyben vagy a Felvidéken –, ott a meglévő intézményekre támaszkodva egyszerűbb, egyöntetűbb volt e folyamat. A délvidéki magyarságnak nehezebb sors jutott: intézmények hiányában hosszú éveken át eszköze sem volt a jelentkező jó szándéknak, hogy befolyásolja a magára maradt magyar közösség sorsának alakulását. A *magyar sajtó* volt az első fóruma a magyar nyilvánosságnak – és majdnem az egyetlen –, amely idővel rendezte a sorait, és évek múltán gyámolítójává vált a közéletnek. A Magyar Párt vezető elitje ugyan – a korabeli dokumentumok tanúsága szerint – tisztában volt a közösségteremtés feladatának lényegével, tevékenységét azonban a délszláv állam mindenkori politikája erősen behatárolta. A sajtó maradt az egyedüli lehetőség, melyen keresztül – még a diktatúra éveiben is – érdemben szólni lehetett a kisebbségi magyar közösséghez. Ezért elsőrendű feladata lesz a forráskutatásnak, hogy végre elvégezze sajtótörténetünk föltáró munkálatait. A *Délbácska* (később a *Reggeli Újság*), a *Bácsmezei Napló* (később a *Napló*), a *Hírlap*, az *Új Hírek*, a *Tiszavidék*, a *Sentai Közöny*, a becskeréki *Torontál* (később *Híradó*) és laptársaik történetének földolgozása nélkül elképzelhetetlen a múltunkról alkotott hiteles ismeretek gyarapítása és rendszerezése.

A közösségteremtés hatalmas munkáját a *délvidéki magyar értelmiség* legjelesebbjei vállalták magukra, az elitnek azok a meghatározó tagjai, akiknek volt kellő elképzelésük a kisebbségi magyarság jövőjét illetően, és ennek nyomán volt kellő elszántságuk a magyarság sorsának alakításához is. Tanítók, tanárok, papok, írók, újságírók, lapszerkesztők, ügyvédek, orvosok és módosabb gazdálkodók álltak az egyesületi mozgalmak élére, és teremtettek tevékeny kultúreltetet ott is, ahol a legnehezebbek voltak a feltételek. Mindmáig adósok maradtunk a küldetéses emberek élettörténetének föltárásával és megírásával. A módszer- és szemléletváltás első komoly lépését e téren 2012-ben az *Egyén és közösség* című tanulmánygyűjtemény megjelentetésével a Vajdasági Magyar Művelődési Intézet tette meg. De amilyen fontos a történetírás új fogalomkészletében a termelőerőkre hivatkozó materializmus kizárólagos szemléletének a meghaladása, olyan fontos

a szellemtörténet jelentőségének a felismerése is. Látni kell, hogy a délvidéki magyarság szinte eszköztelen életében, az *intézmények által biztosított szűkös keretek között* egyedülállóan szép szellemi teljesítmények születtek, melyeknek elvitathatatlan szerepük volt a közösségépítés hatalmas munkájában. A *Kalangya* (és elődei, a *Vajdasági Írás* és *A Mi Irodalmunk*) a sorskérdéseink iránt határozottan elkötelezett magyar irodalmat teremtettek, a *Reggeli Újság Egyesületi Közlönye* ismeretekkel látta el a vidék művelődési egyesületeit, a református egyház *Magvető* című lapja – és a köréje csoportosuló tábora – pedig szociális alapot is teremtett a közösségi élethez. A szabadkai és az óbecsei Népkör, valamint a nagybecskereki Közművelődési Egyesület mindvégig otthona, menedéke és bástyája volt a magyar művelődési tevékenységnek. Mindahány intézmény élén olyan emberek álltak, akik megfontolt programjukkal egyengették közösségünk boldogulását. A kronológia föltárta valóság eleven cáfolata annak a tévhitnek, hogy a bácskai és a bánági magyarság sorsával csak a baloldali elkötelezettek tábora törődött volna, s hogy csak a baloldali irodalom szólt volna az elesettek sorsáról. A források ismeretében az irodalmunk múltja is immár a maga árnyaltságában mutatkozik meg.

Hogy miért döntöttem a délvidéki magyarság 1918–1945 közötti, negyed évszázadnál is hosszabb eseménytörténetének az elkészítése mellett? Mert meggyőződésem, hogy ebben a korszakában a táj lakója a hódoltság korához fogható megpróbáltatásokat élt át, és bármilyen felkészületlenül is köszöntöttek rá a zord idők, ez a közösség akkor, azokban az esztendőekben váltotta meg belépőjét a jövőjéhez, úgy, hogy azzal a következő nemzedékeket is helytállásra kötelezte. A megmaradás nagy kihívása ma is, változatlanul érvényes. A közösség története pedig mindenkor példa a felelőtleneknek és a kishitűeknek. Mégsem érzem maradéktalanul elegendőnek az elvégzett munkát: egyfelől azért nem, mert nálam senki tisztábban nem látja azokat a mélységeket, ahol még lényeges és fontos forrásokra lelhet a kutató elme, másfelől pedig azért nem, mert mindannak, ami az 1918–1920-as években a magyarsággal – és benne a Délvidék népével – történt, évszázadra visszanyúló előzményei vannak. A magyar Délvidéknek ugyanúgy egyszeri és megismételhetetlen históriája van, mint a történelmi hazánk bármelyik tájegységének, így hát – fegyelmezett reményekkel ugyan, de hatalmas izgalommal – folytatom a források föltárásának páratlanul szép munkáját: melynek során az 1867–1918 közötti események kronologikus rendjének megrajzolása jelent számomra új kihívást. És ebben támaszt a Teremtő jóakaratótól remélek.

Munkám elkészítésekor a társtudományok kronológiái, emlékiratok, történeti és irodalomtörténeti monográfiák, tanulmányok és tanulmánygyűjtemények szolgáltak elsődleges forrásként, az igazán izgalmas részleteket azonban a korabeli folyóiratok, a napi- és hetilapok híryanaga és az 1941–1944 közötti időszak „rejtőzködő”, mert soha kézbe nem vett közlöneyei, iskolai és egyesületi évkönyvei szolgáltatták. Szakmai részről erős volt a készítés a levéltári anyag áttekintésére is, ez azonban csak egy újabb évtized kutatómunkájának lehet az eredménye.

Hogy a kronológia megszületett és ilyen formában született meg, azért köszönettel tartozom kutatótársaimnak: Csorba Bélának, Matuska Mártonnak, Pastyik Lászlónak és Pejin Attilának, akik szakmai tanácsaikkal segítették munkámat. Külön köszönettel tartozom Bárdi Nándornak, aki az anyag felkutatásában is a segítségemre volt és Hajnal Jenőnek, aki az általa vezetett Vajdasági Magyar Művelődési Intézettel otthont és keretet biztosított a kutatáshoz. Igazi bátorításom azonban Ildikó szép szavai voltak. Nem reménytelen semmilyen vállalkozás, ha elkötelezett társai vannak az embernek.

2013. február 2-án, gyertyaszentelő Boldogasszony napján

■

■